

**V. CONTINUÏTAT DE POMPEU FABRA
EN LA NORMATIVA ACTUAL**

**«LA SELECCIÓ BEN FETA DE LES FORMES
VALENCIANES VIVENTS»**

VICENT PITARCH I ALMELA,

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

L'any 1918 confluïren tres publicacions memorables: la *Gramàtica catalana*, de Pompeu Fabra, la *Gramàtica valenciana*, de Bernat Ortín (redactada amb un registre fabrista admirable), i l'article emblemàtic «Dèiem una vegada a un escriptor valencià», també de Fabra. Així mateix, a la primavera del 1918 era constituïda la secció valenciana de Nostra Parla. Aleshores la Joventut Valencianista acabava de bandejar definitivament l'opció normativitzadora que havia representat el pare Lluís Fullana i ho feia en benefici de l'alternativa, rigorosa i convincent, que hi ofería la proposta fabriana.

Al cap de cent anys justos d'aquests esdeveniments és oportú que ens demanem per la continuïtat de l'obra de Pompeu Fabra en la normativa actual i, en concret, en la seua aplicació a la producció literària. En el meu cas, la qüestió resta circumscrita al País Valencià, especialment als sectors socials mitjanament sensibles a la viabilitat pública de la llengua del país. Deixem, doncs, fora de la consideració present les actituds representatives de qualsevol excrescència del secessionisme lingüístic, el qual, d'altra banda, mai no s'extingirà al País Valencià mentre hi perduren contingents d'espanyolitat irreductible, visceralment anticatalans, per necessitat.

Convé tenir present que la instauració definitiva de la reforma fabriana coincidí, l'any 1932, a les Balears i Pitiüses —arran de la mort de mossèn Antoni M. Alcover— i al País Valencià, gràcies a les Normes de Castelló. Precisament, el mateix any es conclouia al Principat el cicle normativitzador, amb la publicació del *Diccionari general de la llengua catalana*. Sens dubte, durant la Segona República espanyola els reductes culturals valencianistes reconeixien el triomf del fabrisme, tal com proclamava *La República de les Lletres*: «*La República de les Lletres* adopta l'ortografia de la superior autoritat del nostre idioma, que és l'Institut d'Estudis Catalans». Evidentment, en aquesta declaració *ortografia* funciona com a simple sinèdoque de *gramàtica*. En definitiva, el triomf del fabrisme fins i tot s'esmunyí de les hostilitats del franquisme, i així ho reconeixia Joan Fuster, l'any 1963: «També al País Valencià ha guanyat Pompeu Fabra la seva batalla».

Certament, el fabrisme l'hem de considerar consolidat i garantit amb el suport incondicional del valencianisme polític que emergeix i progressa d'ençà dels anys seixanta del segle passat i que es manifesta a través del món universitari, la intel·lectualitat, escriptors i artistes, l'escola valenciana i l'accés definitiu a l'àmbit polític institucional. Tot i això, entropessem amb l'interrogant inesquivable: s'ha complert, de debò, la magna obra normativitzadora de Pompeu Fabra?

Em faig càrrec que més d'una afirmació que deixaré anar tot seguit esdevindrà polèmica, segurament, en algun cas, degut a l'estil apressat, retallat, que imposa la circumstància present.

És sabut que, segons s'afirma a «Dèiem una vegada a un escriptor valencià», la fita que Fabra albirava en la tasca normativitzadora de la llengua ambiental (a través de les vies de depuració de castellanismes i de retroalimentació en els clàssics) era la recuperació, per part del conjunt de la catalanitat, de «modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària», les quals «potser es reduïrien a unes quantes divergències morfològiques». ¹ Així doncs, la normativització (amb l'objectiu d'establir la «llengua literària», entesa com el registre escrit del català culte) es concentrava prioritàriament en l'ortografia i sobretot en la morfologia, amb preferència sobre el lèxic i la sintaxi. En els mateixos termes continuava expressant-se Fabra l'any 1930, en unes declaracions fetes a la revista *Acció Valenciana*: «les incompatibilitats entre aquestes dues variants de la nostra llengua comuna, es redueixen gairebé a les morfològiques. No us cal, doncs, [...] sinó procedir a una selecció ben feta de les formes valencianes vivents». ²

Ben mirat, i dit en termes esquemàtics, el projecte normativitzador havia de consistir a *depurar* el llenguatge ambiental (el valencià que es parla) i *seleccionar-ne* la variació, sobretot la morfològica. Sens dubte, el criteri era convincent, però la seua aplicació —sobretot pel que fa a la selecció davant la varietat morfològica— ha esdevingut més aviat el cavall de batalla de la codificació lingüística.

Fet i fet, el corpus codificador de Fabra, així com les seues consignes complementàries, dissenyaven un pla de normativització que necessàriament havia d'ésser ambiciós per tal com es proposava una tasca àrdua, la de reconstruir la llengua, fraccionada i degradada en la mesura que n'estava, de fraccionada, també la mateixa nació. L'objectiu, doncs, de la seua obra Fabra l'havia de projectar en un futur no pas immediat, en la direcció del qual havíem de recórrer, valencians i balears —seguint els passos de Catalunya—, camins paral·lels —tal com ens indicava en la consigna emblemàtica de 1918—, ³ al final dels quals ens retrobaríem els uns i els altres «escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària».

Sembla evident que aquest objectiu l'hem acomplert. Ara: a cent anys justos d'aquella consigna de mestre Fabra, és pertinent de plantejar-nos si el nivell actual d'estandardització del català s'adequa a les previsions inherents al conjunt de l'obra fabriana. D'entrada, pel que fa a les «modalitats» aduïdes a l'article de 1918, convindria precisar el grau de consistència que haurien de mantenir dins el model de llengua que hi havia en l'horitzó, respecte del qual Fabra, al cap d'onze anys, propugnava que «hem d'acabar entenent-nos i arribar així a l'acceptació unànime d'un sistema». ⁴ I bé: quin sistema, exactament?

1. «Dèiem una vegada a un escriptor valencià», *Nostra Parla* (Barcelona), núm. 7 (desembre 1918), p. 4-5.

2. «Diu En Pompeu Fabra», *Acció Valenciana* (València), núm. 8 (1 agost 1930), p. 3.

3. Pompeu FABRA, «Dèiem una vegada a un escriptor valencià», *Nostra Parla* (Barcelona), núm. 7 (desembre 1918), p. 4-5.

4. Pompeu FABRA, «La normalització de la gramàtica», *La Revista* (Barcelona) (juliol-desembre 1929), p. 3-4.

La sensació d'eufòria, derivada d'haver assolit una fita llargament anhelada, va afavorir que arran de l'acceptació de les Normes de Castelló s'intensifiqués l'exigència de difondre un registre lingüístic progressivament més acurat. En aquesta direcció, doncs, un cop resolta la codificació ortogràfica al País Valencià (1932), l'atenció dels cercles culturals va adreçar-se a la depuració del lèxic i sobretot a la fixació de la gramàtica, amb preferència per la morfologia.

Per fortuna, també a la societat valenciana hi fluïa —enmig de l'escriptura caòtica ambiental— un corrent de fabrisme, que emergia al mateix temps que eren promulgades les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, i que produïa textos de qualitat notable, això sí, havent d'afrontar-hi unes dosis elevades de dificultats i incerteses. Unes tals dificultats, d'altra banda, eren comprensibles si tenim en compte que els escriptors valencians renaixentistes s'adonaven que entre els clàssics i ells s'havia produït la ruptura en el conreu d'un model de llengua culta, alhora que també s'havia estroncat la tradició dels estudiosos de la llengua. Sense un model de referència i desproveïts d'autoritats gramaticals del país, la decisió d'escriure en valencià esdevenia, entrat el segle xx, una aventura complicada. De fet, la inseguretat a l'hora d'escriure constituïa ací un fenomen general, i en tenim un testimoni colpidor en el mateix Carles Salvador, el gran fabrista valencià del seu temps, el qual, l'any 1935, confessava a Josep M. de Casacuberta: «Molt agraït i molt avergonyit em trobe. Agraït, per les correccions que mestre Fabra i vós heveu fet damunt de les galerades del meu pobre discurs».⁵ Situem-nos en aquell context d'inseguretat, mirem ara de traçar el perfil gramatical del registre lingüístic que acabarien establint els escriptors valencians durant la Segona República.

D'entrada, no hauríem d'ignorar que el consens assolit al voltant de les Normes de Castelló va implicar l'aquiescència respecte d'algunes condicions —una mena de xantatge—, com les següents: l'acceptació de les formes *este* i *nosatres*, així com de l'increment *-ix* dels incoatius; l'opcionalitat de *atre*, *ab* i l'article *lo* i, finalment, la renúncia a denominar catalana la llengua i a explicitar-ne l'àmbit territorial.

En qualsevol cas, *ab* i *lo* aviat foren abandonades, a diferència de *nosatres*, *atre* i sobretot *-ix*, que esdevingueren formes emblema de la modalitat valenciana. No oblidem que *amb* (així com el dígraf *-tz-* sobretot del sufix verbal *-itz[ar]*) i també *ordre* i els plurals tipus *homes*, posem per cas, havien estat anatematitzats de catalanismes pel pare Fullana, un prejudici que, per desgràcia, fins ara mateix no ha estat superat del tot.

A mesura que avançaven els anys trenta del segle passat, el model de llengua escrita que anaven consolidant els escriptors valencians quedava marcat per un conjunt de trets morfològics, que podem exemplificar mitjançant els ele-

5. Remarquem que a la 2a ed. (la 3a, i definitiva, fou publicada pòstuma) de la *Gramàtica valenciana* hi sovintegen les mostres d'incorreccions, una inseguretat que detectem fins i tot en errades respecte de normes que el llibre sanciona.

ments que s'indiquen tot seguit. De les parelles enllaçades amb la barra inclinada, el primer element fou, com a norma, el més usual, per bé que el segon anà generalitzant-se i, en ocasions, esdevingué clarament dominant. Heus-ne ací una mostra il·lustrativa: *este/aquest – ixe/eixe – ací, ahí / aquí; meua/meva; hòmens/homes; huitanta/vuitanta; valencianiste/valencianista; riqea/riquesa; renaiximent/coneixement; coincidixquen/floreixen; organisen/sincronitza; creem/creiem; vingau/vingueu; estiga, deixés/passaren (subjuntiu); vindre, mantindre, veure/vore.*

Ben mirat, malgrat els avenços fets pel fabrisme, el model de *llengua literària* que havia desplegat el País Valencià en vespres de la guerra d'Espanya continuava dominat per una desorientació explicable i sobretot pel desgavell en les parles, gairebé incontrolable a l'hora d'escriure, pel que fa a la variació morfològica. Precisament, aquesta condició de desconcert general atorga un plus d'interès al testimoni d'autors com els que adduïm a continuació. El primer: Eduard Martínez Ferrando, ja l'any 1930, rebutjava com a «barroeres i esmicolades contraccions» les formes *veem, cedix, fea, dia, naturalea, bellea*, per exemple. I l'altre testimoni: per la seua banda, Enric Valor feia servir als seus textos, l'any 1935, *aquesta, basteix, homes, altre, colonitzades, conèixer, formuli i vulquin*, entre d'altres.

Tot plegat constitueix un mosaic de variants morfològiques, que assolien el grau màxim de dispersió en la conjugació verbal i, d'una manera límit, en el subjuntiu, present i imperfet. Naturalment, Fabra n'era conscient i, doncs, insistia, tal com recordàvem, adés que les incompatibilitats entre les variants valencianes i catalunyeses «es redueixen gairebé a les morfològiques».

Ben mirat, l'aprofundiment en aquest criteri de selecció de variants fou una constant en el reducte de valencianistes que continuaren escrivint sota el franquisme i que, en termes simplificadors, podem representar mitjançant els grups del Rat Penat i de l'Editorial Torre. De fet, i tal com fa notar el professor Antoni Ferrando, el model predominant de llengua escrita que s'obria pas al País Valencià, a final dels anys quaranta del segle xx, era «de perspectiva més unitària i exigent». Aquesta tendència, dins la qual s'alineen les gramàtiques de Manuel Sanchis Guarner (1950) i de Carles Salvador (1951), va progressar fins a la publicació dels materials gramaticals, durant els anys setanta, d'Enric Valor.

LES FUNCIONS IDENTITÀRIA I REFERENCIAL

Com no podia ser altrament, el model de *llengua literària* que proposava la reforma fabriana aspirava com a ideal a esdevenir progressivament uniforme, tot partint d'una comprensió generosa de la variació lingüística que presenta la realitat del català. El grau, però, d'aquest ideal d'unitat Fabra no va explicitar-lo. Recordem que la seua convocatòria a valencians i balears invitava genèricament «que emprenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma», una depuració que s'havia de completar amb el retorn als clàssics i la selecció de les variants morfològiques; aleshores ja «us trobareu haver fet una obra catalanista», conclouïa el mestre.

I bé. Durant els cent anys que portem de fidelitat al missatge fabrià, les actuacions corresponents —en aquest cas, el tractament de la variació— han oscil·lat entre dos criteris o sensibilitats: d'una banda, la defensa de la *genuïtat* idiomàtica i, d'una altra, el criteri de l'eficàcia comunicativa. Tot sovint, al fons de la tal genuïtat hi ha la tendència a preferir els valors simbòlics de la llengua per damunt de la seua funció de vertebradora social. Certament, les funcions identitària i referencial són centrals en les llengües, però sembla indiscutible que en l'establiment de l'estàndard lingüístic, la selecció de les variants en joc ha de fer prevaler l'eficàcia comunicativa per damunt dels valors simbòlics o de la genuïtat, un criteri —la tal genuïtat— sovint condicionat per efluvis de subjectivisme. En tot cas, no hi ha dubte que la gestió dels dos criteris constitueix un dels reptes seriosos amb què es troba el lingüista. Davant de *vajgues*, o *vaiques*, o *vajos*, no es tracta de defensar si cap de les tres formes és genuïna, que en són, sens dubte, totes tres, sinó més aviat la qüestió prioritària és avaluar si alguna d'aquestes variants avui mateix resulta coherent, o eficaç, dins la configuració del model de *llengua literària* que vindicava Fabra. En aquest sentit, respecte de doblats, com ara *fuja-fuigga*, *dèsset-disset* o *decidix-decideix*, més que no pas distribuir aquestes unitats en primàries i secundàries, la intervenció realment operativa, i segurament la més coherent amb el projecte fabrià, consistirà a establir les formes que afavoreixen l'estàndard enfront de les que contribueixen a perpetuar pautes d'escriptura regionals.

I així com d'ençà del segle *xvi* s'havia instal·lat entre els escriptors valencians l'antinormisme sectari, que denunciava el professor Manuel Sanchis Guarner, fa cent anys llargs que al País Valencià el fenomen social de la deserció lingüística hi perviu —de vegades, amb complicitats mútues— al costat de l'altre fenomen de l'afecció a ultrança per les peculiaritats idiomàtiques. Naturalment, la dèria particularista és ben explicable en el camp del secessionisme lingüístic, per bé que tampoc no és aliena a certs ambients més o menys pro-catalanistes. Certament, la consideració dels valors afectivoidentitaris inherents a les llengües és fonamental en l'elaboració de codis lingüístics per tal que s'hi identifiquen els corresponents usuaris, una cautela sobre la qual ja ens posava en guàrdia l'any 1927 Pompeu Fabra⁶ i que repetiria més tard Sanchis Guarner: «Cal evitar d'establir un divorci massa gros entre la llengua escrita i la llengua parlada». És en aquesta línia que Emili Gómez Nadal, un fabrista sense màcula, alhora que propugnava «la gestació d'un tipus de llenguatge que ens serveixca per a donar el màxim abast a la nostra veu», hi proposava d'«escriure en ortografia catalana, la morfologia valenciana»,⁷ a la qual s'aferrava sota la por que se'ns en fora *imposada* una altra.⁸ (Ni Gómez Nadal restava exempt del prejudici de la *imposició* per part de catalans!, de «l'absolutisme dialectal barceloní», que recordava Fuster a Vicenç Riera Llorca.)

6. «De la depuració de la llengua literària», *La Nova Revista* (Barcelona), núm. 1 (gener 1927).

7. «La llengua valenciana», *Acció Valenciana* (València), núm. 3 (15 maig 1930), p. 3.

8. «La llengua valenciana III», *Acció Valenciana* (València), núm. 6 (1 juliol 1930), p. 4.

Com a eixida a aquesta mena de prevencions i reticències, però sobretot com a mesura assenyada per a codificar, a començament del segle xx, una llengua de les característiques històriques i sociopolítiques de la catalana, hom va recórrer als criteris que identifiquem com a normativització compositiva i policèntrica, la via, sens dubte, aconsellable però de complexitat assegurada. En efecte, el policentrisme representa que cada país constitutiu de la catalanitat gestiona la pròpia norma, la qual farà les aportacions corresponents a la norma general. El problema, però, és com gestiona aquesta norma i, doncs, quines aportacions fa a l'estàndard general. En definitiva, ací mateix recuperem un dels interrogants fonamentals, que sura per damunt del nostre discurs: al cap de cent anys de fabrisme, com ha estat la gestió de la norma valenciana?, ha assolit el País Valencià l'objectiu marcat per Fabra de «la selecció ben feta de les formes valencianes vivents»?

No han estat pocs els casos d'escriptors valencians que, davant la magnitud del problema i alhora emmirallats per les garanties de precisió i seguretat que ofereix el model de llengua literària instaurat per Fabra, van optar per jugar la carta del *barcelonisme* a l'hora d'escriure; com el mateix Fuster, el qual tanmateix acabaria confessant que «jo també comencí a escriure en català emprant les formes barcelonines. He rectificat per considerar-ho impolític i injustificat».⁹ La confidència data de 1953, seixanta-cinc anys arrere, convé tenir-ho present, l'època en què ell imaginava «el català com una llengua federada».

145

LA QÜESTIÓ DE BASE I UNA PROPOSTA CORRESPONENT

Hem de reconèixer que en la trajectòria que ha seguit el País Valencià per aconseguir el model fabrià de *llengua literària*, hi hem fet camí, i força meritori. Ara: satisfactori, pels temps que som? Des de l'actual societat moderna, dotada d'estructures culturals potents i instal·lada en el ciberespai de les comunicacions, hom observa amb desassossec el nivell més aviat deficitari d'estandardització que identifica avui la llengua catalana. Si reduïm el camp de visió, constatem que tampoc no ens aporten majors gratificacions les pautes lingüístiques dominants en els textos dels escriptors valencians dels nostres dies. Entre els que escriuen amb l'horitzó d'una llengua plena, hi persisteix una punta d'hesitació pel fet de no sentir-se emparats per un registre idiomàtic consolidat i satisfactori. Ben mirat, el valencià escrit actual —especialment pel que fa referència a la seua morfologia— tot sovint fa la impressió que s'ha quedat ancorat en el del temps de la República. I més preocupant encara: una colla d'aspectes gramaticals puntuals, que aleshores havien estat resolts, tornen a ser qüestionats, i sovint impugnats, amb la pretensió de recuperar la genuïnitat, potser les essències (!), de l'idioma.

De tota manera, el repte prioritari que ens planteja la commemoració de

9. Josep FERRER i Joan PUJADAS (ed.), *Epistolari Joan Fuster - Vicenç Riera Llorca*, Barcelona, Curial, 1993, p. 260-161.

L'Any Fabra és el de fer avanços decisius en l'establiment d'un català escrit unificat —més que no unitari—, plenament àgil i operatiu per vertebrar la comunicació no sols dels vora deu milions d'usuaris, sinó per esdevenir llengua global. En l'àmbit valencià la gran contribució a l'Any Fabra bé podria concentrar-se a promoure, prioritàriament entre els sectors sensibles al fabrisme, un estat d'opinió favorable a la necessitat preemptòria que tenim de disposar d'un model de llengua escrita decididament unificat i construït en la perspectiva d'un estàndard general escrit de la llengua catalana.

La morfologia, com a cavall de batalla que continua sent en el procés normativitzador valencià, constitueix, en la proposta present, el primer camp d'intervenció. Com és sabut, les qüestions morfològiques que han concentrat la major part dels debats, tot al llarg de més de cent anys, admeten de sintetitzar-se en l'esquema següent, un repertori molt simplificat, ho reconec, però alhora també clarificador de la situació actual. Així doncs, tenim:

a) en la morfologia verbal: de l'indicatiu present, la persona 1 de les tres conjugacions; i del subjuntiu present, les persones 1, 2, 3 i 6 de les tres conjugacions, a més d'una extensa casuística que presenten les persones 4 i 5 de la segona i tercera conjugacions; també el subjuntiu imperfecte, les formes incoatives de la tercera conjugació i, per descomptat, l'àmplia casuística dels verbs irregulars;

b) en la morfologia nominal: els plurals de noms i adjectius amb el radical pla acabat en *-n* (*hòmens*); els demostratius: determinants i adverbis; els possessius; els numerals 2, 8, 17, 18 i 19; i finalment, les formes *atre/altre, nosatres/nosaltres, vosatres/vosaltres*.

Crec modestament que si fóssem capaços que tots els escriptors valencians confluïssim en sengles formes unitàries per cadascun dels casos que acabe d'esmentar, aleshores el nostre progrés vers l'ideal fabrista fora ben significatiu. I val a dir que una tal decisió la veig no solament practicable —per descomptat, congruent— sinó també força més senzilla que no ho sembla. Per exemple, un tret tan arrelat als parlars valencians com ho és el sistema ternari dels demostratius admet fàcilment de ser transformat en el binari general, en el registre culte, insistesc. El model que em permet de suggerir és ben senzill: *aquest - aquell; això - allò; ací/aquí - allí/allà*. L'opció de les formes alternatives en els adverbis demostratius es justifica per la seua consolidació en el català general. Una tal opcionalitat, però, hauria de ser desestimada en el model de les formes verbals, tret d'alguna excepció com ara en la persona 1 de l'indicatiu present de les tres conjugacions: *-e/-Ø - -o (porte, tem, partesc / porto, temo, parteixo)*. Per fortuna, el model de llengua que defense s'estén, com més va més, per l'àmbit de la producció editorial d'alta investigació i arreu del gremi dels lletraferits, no solament dels literats i periodistes, inclòs el periodisme digital i el de divulgació científica (la referència a *L'Espill* i a *Mètode* és ací indefugible). Ara hauríem de fer un nou pas, decidit i coordinat, amb el punt de mira posat en la racionalització i control de la variació morfològica, a favor d'un model de llengua estandarditzat, adient amb el nostre temps.

No cal dir que la proposta que suggeresc és absolutament aliena a l'intent

de qüestionar, posem per cas, la legitimitat històrica, o genuïnitat, d'elements com ara *contribuïx*, *llijga*, *vingau*, *este*, *ahí* o hòmens. Ací deixem a un costat la perspectiva descriptiva de la lingüística per tal d'instal·lar-nos en una operació de caràcter fonamentalment orientatiu, a fi i efecte de consensuar el model de llengua literària, que precisament va inspirar i conduir la reforma fabriana. És així com entenc l'emblemàtica invitació que el mestre ens adreçava als valencians, allà per l'estiu de 1930, de dur a terme «la selecció ben feta de les formes valencianes vivents».